

Блащук Світлана
(Київ)

**ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДКОМІСІЇ З ПІДГОТОВКИ
ДО ВИДАННЯ «РУСЬКОЇ ПРАВДИ»
ПРИ АРХЕОГРАФІЧНІЙ КОМІСІЇ АКАДЕМІЇ НАУК СРСР
(1 червня 1928 – 7 березня 1929 рр.)**

Значення Археографічної Комісії (далі – АК) для розвитку історичної науки в Російській імперії, а потім СРСР важко переоцінити. Їх виникнення, як науково-дослідних установ було обумовлене процесом, пов'язаним із значним соціально-економічними змінами в політичному та культурному житті першої половини XIX ст., якісними змінами, що відбулися в історичній науці. АК було створено в 1834 р. Протягом 1834–1917 рр. це була наукова установа для збирання і публікації історичних документів та пам'яток і діяла при Міністерстві народної освіти; з 1837 р. перетворилася в постійну установу, на яку покладалися обов'язки щодо систематичного видання джерел з вітчизняної історії. Створення комісії було викликано потребами історичної науки в джерелах, необхідних для вивчення минулого країни, і стало значним кроком вперед у розвитку археографії. Як влучно відмітив ленінградський вчений С. Валк: «систематичне видання історичних документів не під силу окремому досліднику»¹. Тому не дивно, що публікацією документів займалися ряд громадських організацій та державних установ. Звісно, що «не під силу» було одному окремому вченому видання такого важливого давньоруського джерела як «Руська Правда». Для здійснення цього видання і було створено в 1928 р. Підкомісію з підготовки до видання «Руської Правди» при АК АН СРСР.

1920–1930 рр. в діяльності АК також позначилися високою активністю, на той час на порядку денному постало питання видання низки джерел. Утім, тут варто згадати про ситуацію, яка панувала в системі освіти з 1918 р. і аж до початку 1930-х рр. Навесні 1918 р. Державна комісія з питань освіти звернула особливу увагу на необхідність зміни навчальних планів юридичних та історико-філологічних факультетів. Вже через рік ці факультети були закриті, натомість були створені факультети суспільних наук (так звані ФОНи – рос. аббревіатура), при яких існували історичні відділення. У 1921 р. проводиться нова реорганізація викладання суспільних наук: утверджуються інститути з підготовки «червоної професури», а на факультетах суспільних наук історична освіта обмежувалась в основному вивченням економічного розвитку чи революційного руху у Росії в XIX – початку XX ст. Про вивчення історії в Московському університеті в другій половині 1920-х рр. згадував студент того часу, академік Б. Рибаків: «Студенти-історики, як і студенти-археологи, теж не цікавились ні Київською Руссю, ні давниною взагалі, вважалось, що це «втеча від сучасності», що вивчати слід лише події, які відбувалися позавчора. Тому викладати в той час історію починали з періоду декабристів. Як наслідок, видання посібників та хрестоматій з давньоруської історії втрачали свій сенс. Звичайно, що будь-яка наукова чи то освітня установа не могла ставити у власний план видання джерел «непотрібних» та «шкідливих» для студентів»². Утім,

дослідники не припиняли свої пошуки та наукові дослідження. На той момент вони стикалися з нерозумінням з боку правлячих кіл і тому були змушені, у більшості випадків, самостійно продовжувати роботу, очікуючи того моменту, коли ситуація зміниться. Б. Греков в 1936 р. писав про цю ситуацію наступне: «В. Любимов працює над Руською Правдою не менше 15 років, не надруковані його роботи були лише тому, що інтерес до Руської Правди загострився лише в останні роки»³.

Зауважимо, що в той же час (1920–1930 рр.) досить гостро постало питання про нове видання «Руської Правди». С. Валк пов'язує це в першу чергу з тим, що «після революції особливо посилювався інтерес до вивчення суспільно-політичних відносин і стали найбільш актуальними в історії Київської держави ті питання, матеріал для вирішення яких давала Руська Правда»⁴. Проте не варто забувати, що дореволюційні видання на той час вже застаріли, дослідники не могли використовувати всі списки, що стали відомі в першій половині ХХ ст., а крім того, що не менш важливо, існуючі видання на той час вже стали бібліотечним раритетом. Як писав С. Юшков в 1936 р. в одному зі своїх листів до дирекції Інституту історії АН СРСР: «Дослідникам доводилося мати справу із зовсім застарілим виданням Калачова⁵, або ж звертатися до навчальних видань. ... не дивно, що до цього часу немає роботи, яка б давала вичерпний аналіз тексту всіх списків Руської Правди, яка б давала матеріал для вивчення взаємовідношення редакцій та ізводів, яка б давала можливість відновити первинний текст. Словом, майже всяке питання по історії тексту Руської Правди – це невирішена проблема»⁶. Тобто, що не менш важливо, вже на той час вчені чудово розуміли недосконалість напрацювань попередників та «прагнули полегшити роботу майбутніх дослідників та з найбільшою повнотою дати в їх руки найважливіший матеріал всіх списків»⁷.

Проблематиці, пов'язаній з реконструкцією перебігу подій щодо підготовки перших видань радянського часу, в своїх працях увагу приділяли такі відомі історики як О. Зимін⁸ та С. Валк⁹. Зокрема, саме С. Валк звернув увагу на діяльність Підкомісії з підготовки до видання «Руської Правди» та на подальший вплив членів Підкомісії на розвиток історичної науки.

Більш чітку картину подій, що відбувалися в 1920–1930-ті рр., можна побачити завдяки численним архівним матеріалам, збереженим у Санкт-Петербурзі, Москві та Києві, головним чином, у Санкт-Петербурзькому філіалі архіву Російської Академії наук (СПбФА РАН), Інституті Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ІР НБУВ), Науково-дослідному архіві Санкт-Петербурзького Інституту історії Російської Академії наук (НДА СПбІ РАН) та Архіві Російської Академії наук (АРАН). У СПбФА РАН відклалися протоколи засідань Постійної історико-археографічної Комісії АН СРСР, стенограми засідань, особиста переписка її членів та переписка АК АН СРСР із АК ВУАН. Аналогічні справи, тобто протоколи, звіти, стенограми та переписка зберігаються в Науковому архіві Інституту історії матеріальної культури Російської Академії наук (НА ПМК РАН) і відносяться до діяльності сектору феодальної формації, до роботи якого були залучені вчені, які працювали на той час і над виданням «Руської Правди». В ІР НБУВ зберігаються документи, що мають пряме відношення до діяльності АК ВУАН, а також безпосередньо до С. Юшкова, головним чином – це переписка, плани та звіти. Водночас значний та цінний матеріал для розуміння всіх подій, що відбувалися в 1920–1930 рр., відклався у особовому фонді С. Валка (зберігається в НДА СПбІ РАН). В АРАН зберігається особовий

фонд академіка М. Богословського, члена Підкомісії з підготовки до видання «Руської Правди».

Питання про необхідність нового наукового видання «Руської Правди» виникло ще на початку ХХ ст. і окремі часткові спроби в цьому напрямку, як зазначав С. Валк, були зроблені П. Мрочек-Дроздовським¹⁰ та В. Сергєєвичем¹¹. Проте, це були лише спроби¹². Як стає відомо з документів, питання підготовки академічного видання «Руської Правди» розглядалося на засіданнях АК АН СРСР ще на початку 1920-х років, саме тоді було вирішено провести широку пошукову роботу з виявлення нових списків цього пам'ятника та їх опрацювання. Доручено цю роботу було вже тоді провести С. Юшкову¹³. Зауважимо, що на початку 1920-х рр., конкретні терміни виконання роботи не вказувалися. І навіть через декілька років – на середину 1920-х рр. – це питання не піднімалося членами АК АН СРСР, а дослідники, залучені до даного науково-пошукового процесу, продовжували й надалі працювати у відповідності з власним баченням майбутнього видання давньоруського юридичного пам'ятника.

У 1924 р. питання про нове видання «Руської Правди» частково порушувалося у Москві на засіданні секції російської історії Інституту історії, коли В. Любимовим було прочитано доповідь про Троїцький список «Руської Правди»¹⁴. Утім, за словами доповідача, хоча всі присутні на чолі з головоючим М. Богословським розуміли значення та «першочерговість» проблеми, однак, «ні у Москві, ні у Ленінграді ніяких значних кроків не робили»¹⁵.

Нового імпульсу ця проблема набула наприкінці 1920-х рр. 23 грудня 1927 р. на засіданні АК АН СРСР повернулись до проблеми підготовки видання «Руської Правди» і вирішили з'ясувати на якому етапі знаходяться роботи, що проводить С. Юшков за дорученням АК з 1921 р.¹⁶ З впевненістю можна констатувати той факт, що саме з цього часу на порядку денному Комісії на одному з перших місць було поставлено підготовку до видання «Руської Правди». Уже 20 березня 1928 р. учений секретар комісії О. Андрєєв повідомив про те, що він намагався зв'язатися з С. Юшковим, проте відповідь на своє звернення так і не отримав. Також він повідомив, що у цей час С. Юшков звертався до Голови Комісії з заявою про необхідність надання йому коштів для знімання копій зі списків «Руської Правди»¹⁷. На його звернення Комісія відповіла рішучим запереченням: «умову, яку ставить С. Юшков, вважати недопустимою; звільнити його від доручення, даного йому Комісією для підготовки видання «Руської Правди», а питання про нове видання поставити на обговорення на одному з наступних засідань»¹⁸.

Вже 27 квітня 1928 р. на засіданні АК знову повернулись до вказаної проблеми у зв'язку з тим, що в Публічній Бібліотеці ім. Салтикова-Щедріна (нині – РНБ) було розпочато роботу зі збирання текстів «Руської Правди». На даному засіданні був присутній представник цієї установи І. Яковкін, який у своєму виступі вказав на те, що бібліотека не має наміру видавати «Руську Правду», а свою мету вони вбачають лише в концентрації у себе з найбільшою повнотою справжніх рукописів й фотографічних знімків списків «Руської Правди». Саме цими науковими пошуками бібліотека була готова полегшити роботу АК АН СРСР з підготовки до видання цієї пам'ятки, з надією, що комісія зі свого боку, у міру можливостей, братиме участь в роботі бібліотеки¹⁹. У відповідь на дану заяву члени комісії відмітили, що інтереси обох установ із вказаного питання тісно переплітаються і тому такі починання мають бути підтримані. Зі свого боку комісія зобов'язувалася надати спеціалістів, які

допомагатимуть бібліотеці в її роботі зі збирання, наукового опрацювання та фотографування рукописів. Також комісія зобов'язувалася взяти на себе частину витрат, пов'язаних з цими роботами²⁰. З усього сказаного вище видно, яким актуальним та наболілим наприкінці 1920-х рр. стало питання нового наукового видання «Руської Правди». І хоча свою зацікавленість проявляли дослідники з різних установ, все ж таки, робота була сконцентрована в АК АН СРСР.

З протоколів засідань АК АН СРСР стає відомо, що 1 червня 1928 р. на засіданні було знову розглянуто питання про нове видання «Руської Правди»²¹. У прийнятому рішенні йшлося про створення спеціальної Підкомісії з підготовки до видання «Руської Правди» на чолі з академіком Є. Карським, секретарем Підкомісії було обрано Б. Грекова. До складу Підкомісії ввійшли відомі спеціалісти з середньовічного російського та західноєвропейського джерелознавства: М. Богословський, О. Пресняков, «з правом запрошення до складу підкомісії інших спеціалістів»²². До роботи були залучені й інші дослідники: П. Васенко, В. Гейман, М. Приселков, І. Яковкін. Перше засідання Підкомісії відбулося 28 вересня 1928 р.²³, на ньому було вирішено використати всі відомі на той час списки «Руської Правди», «прийняти міри для виявлення місця знаходження нових списків, зокрема, провести пошукову роботу у Ленінграді, звернутися до М. Богословського для організації відповідної пошукової роботи у Москві й О. Андріяшева у Києві та налагодити пошукову роботу у інших місцях СРСР та за її межами»²⁴. На цьому ж засіданні було розподілено обов'язки між членами на найближчий час. Вирішено, що першочергові завдання Підкомісії: «складання каталогу текстів «Руської Правди», дослідження тих збірників, де зустрічаються списки Правди»²⁵. Тоді ж було вирішено, що при виданні будуть використанні фототипічні знімки «Руської Правди», тому наголошувалося, щоб дана робота проводилася досить ретельно²⁶. Також голова Підкомісії заявив, що на даному етапі опрацювання списків «Руської Правди», «як робочого прийому при класифікації текстів використовувати 4 фамілії М. Калачова*, до того моменту, поки не з'явиться

* М. Калачов у своїй роботі здійснив поділ списків «Руської Правди» на фамілії. Зібравши всі списки, М. Калачов приступив до їх класифікації. «Руська Правда» ніде не зустрічається у вигляді окремого самостійного рукопису, а завжди виявляється включеною до складу якогонебудь літописного зведення або юридичного збірника. Залежно від цієї зовнішньої ознаки М. Калачов розділив «Руську Правду» на чотири фамілії. До першої фамілії він відніс списки які зустрічаються в складі Новгородського 1-го літопису. До другої фамілії він включив списки Поширеної і Скороченої Правди, що знаходилися в Кормчих, а також в юридичних збірниках, відомих під назвою Мірила Праведного. До цієї фамілії він відносить давні пергаментні списки (Синодальний XIII ст. і Троїцький XIV ст.). Списки третьої фамілії знаходяться в пізнішому Новгородському літописі, відомому під назвою Софійського Временника, тобто до т. зв. Карамзінського виду. До четвертої фамілії М. Калачов відносить списки «Руської Правди», що містяться в «збірниках різних статей» і представлені Пушкінським списком XIV ст., що надрукований Д. Дубенским в «Русских достопримечательностях» («Російських пам'ятках»). М. Калачов встановлює, що ці чотири фамілії списків «Руської Правди» розрізняються не лише зовні, але і за внутрішніми ознаками, змістом, формою, повнотою тексту, порядком розташування статей і, нарешті, за філологічними ознаками. З цієї точки зору перша фамілія відрізняється від всіх інших «простотою і стислістю викладу» і відсутністю багатьох статей. Друга, третя і четверта фамілія протиставляються першій. Але в той же час ці три фамілії відрізняються одна від одної головним чином окремими статтями. – Див.: Калачов Н. В. Предварительные юридические сведения для полного объяснения Русской Правды. Рассуждение, писаное для получения степени магистра кандидатом прав Николаем Калачовым. – М.: Типография Августа Семена, 1846. – [2], VIII, 158, [5] с.; 3 л.табл.; 2-е изд. – СПб.: Типо-лит. А. Е. Ландау, 1880. – VIII, XIV, 266 с.

можливість для нової класифікації»²⁷. Розподіл обов'язків та плани членів Підкомісії чітко показує наведений у додатку²⁸ протокол першого засідання. З нього добре видно, що більшість членів Підкомісії на самому засіданні були відсутні, тому говорити про організовану та злагоджену роботу не доводиться. Крім того, можна простежити, що всі завдання роздавалися формально, без попередніх домовленостей, тому планувати конкретні результати роботи на той час члени Підкомісії не мали підстав.

Утім, надалі робота почала протікати більш активно. На засіданні 17 жовтня 1928 р. С. Платонов запропонував залучити до роботи Підкомісії С. Юшкова. Вчений увійшов до Підкомісії і впродовж осені-зими 1928–1929 рр. був її членом. С. Юшков на засіданні 19 лютого 1929 р. прочитав доповідь «Мірило Праведне і його значення в історії руського права»²⁹. У листопаді 1928 р. за поданням М. Богословського до роботи Підкомісії було залучено його учня В. Любимова**³⁰. До складу Підкомісії увійшли також М. Сперанський, Д. Єгоров, Ю. Готьє, М. Любавський, Д. Петрушевський³¹. Якбачимо, Підкомісія залучила до роботи над виданням «Руської Правди» кращих дослідників цієї пам'ятки. Тут варто згадати, що у своєму плані робіт В. Любимов відмічав, що не дивлячись на такий «зірковий» склад Підкомісії, «лише двоє були зайняті безпосередньо роботою з підготовки текстів – Є. Карський та В. Любимов і з них Є. Карський займався лише Синодальним списком»³². Варто акцентувати увагу на тому, що не було вироблено ще конкретного спільного робочого плану, голова Підкомісії не ставив конкретних завдань. Члени Підкомісії на той час займалися виявленням списків, утім, про якусь планову, або хоча б структуровану роботу говорити не доводиться. Хоча в листі до В. Любимова говориться про план роботи Підкомісії та про конкретні доручення, проте на практиці цього не спостерігаємо.

На початку березня 1929 р. Б. Греков, звітуючи на засіданні про роботу Підкомісії, заявив про наявні у нього відомості стосовно того, що «член Підкомісії С. Юшков проводить за дорученням УАН паралельну роботу з підготовки тексту «Руської Правди» для публікації її у виданнях УАН, попередньо не домовившись з АК»³³. Напевно, на той момент члени Підкомісії не були готові до якихось кардинальних дій, тому було вирішено прийняти все висловлене Б. Грековим до уваги та, що найголовніше: «підготовчі роботи з видання продовжити та довести до завершення»³⁴. Надалі, як можна побачити з тих же протоколів засідань, робота протікала якимось мляво, без особливого ентузіазму, за винятком роботи окремих членів Підкомісії. 6 та 7 березня³⁵ 1929 р. відбулося ще два засідання АК АН СРСР за участю членів Підкомісії з підготовки до видання «Руської Правди», після чого всі відомості про її

** 14 листопада 1928 р. В. Любимову було направлено лист з АК АН СРСР, в якому повідомлялося наступне:

«В. П. Любимову.

По предложению академика М. М. Богословского, Археологическая Комиссия включила Вас в число членов специальной подкомиссии по изданию Русской Правды. Вместе с тем Комиссия желала бы войти с Вами в непосредственное общение на предмет конкретного выяснения поручения, которое может быть Вам дано согласно плану, выработанного Комиссией, Ваших научных интересов и предварительной работы, Вами уже проделанной. По этим пунктам Комиссия надеется получить от Вас сообщение лично или через посредство академика М. М. Богословского.

Ученый секретарь – А. Андреев.» – См.: НИИ СРБИИ РАН. – Ф. 297. – Оп. 1. – Д. 173. Письма. – Л. 10.

діяльність обриваються. На цих двох засіданнях ніяких суттєвих рішень не було прийнято. Утім, з листа Б. Грекова стає відомо, що на засіданні 6 березня було заслухано доповідь Є. Карського про подальший план роботи Підкомісії, але знову ж таки конкретних рішень з цього питання прийнято не було³⁶. Також повідомлялося, що УАН запропонувала власний план робіт з видання «Руської Правди», відповідно до цього також жодних рішень не було прийнято³⁷. 27 квітня 1929 р. відбулося засідання АК АН СРСР, присвячене пам'яті одного із членів Підкомісії М. Богословського³⁸, на якому зібралися майже всі члени Підкомісії, проте до проблем підготовки видання «Руської Правди» вони не повертались.

З усього видно, що не дивлячись на підводні течії в середовищі Підкомісії, всі її члени були налаштовані на роботу та припиняти свої дослідження не мали наміру, проте, невдовзі Підкомісія перестала існувати, точну дату її розпуску важко встановити. Посилаючись на спогади В. Любимова, можна припустити, що це відбулося навесні 1929 р., можливо 6–7 березня 1929 р. Дослідник вказує на те, що протокол останнього засідання не зберігся, оскільки він складався зазвичай після засідання, а оголошувався та схвалювався на наступному зібранні. А оскільки наступного засідання Підкомісії не відбулося, тому не збереглося і протоколу. За свідченням В. Любимова, причиною розпуску прислужилося рішення членів Підкомісії «зачекати з нашим виданням до виходу українського видання текстів «Руської Правди», яку С. Юшков мав надію видати восени 1929 р.»³⁹. Проте, на нашу думку, не варто обмежуватися лише цими обставинами, потрібно врахувати й зміни в політичній ситуації яка склалася на зламі 1920–1930-х рр. і негативно вплинула на академічну науку. Репресії, пов'язані з так званою «Академічною справою» 1929–1931 рр., перервали багато незавершених наукових проєктів, винятком не стало і вивчення та археографічна підготовка текстів «Руської Правди»⁴⁰. Вже після незначної «відлиги» з боку влади робота дослідників починається з новою силою.

Таким чином, діяльність Підкомісії з підготовки до видання «Руської Правди» після її фактичної самоліквідації розпалась на кілька напрямків. Перші видання давньоруської юридичної пам'ятки радянського періоду виростили з діяльності вказаної Підкомісії. Є. Карський продовжив вивчення Синодального списку, який мав привести його до висновків про час, походження, місце написання і, навіть про укладача першого списку «Руської Правди»⁴¹. Вже у травні 1930 р. академік Є. Карський видав Синодальний список 1282 р. Поширеної редакції «Руської Правди»⁴². У 1935 р. у Києві побачила світ «Руська Правда» С. Юшкова⁴³, яка хоч і вийшла під грифом ВУАН, але автор використав в ній матеріал, зібраний та опрацьований членами Підкомісії, з яким він ознайомився під час свого недовготривалого членства там. В. Любимов у листі до Б. Грекова відмічав, що С. Юшков використав московські списки, які були віднайдені членами М. Поповим, В. Любимовим та ленінградські відкриті В. Покровською. Однак, С. Юшков, використовуючи вказані списки, не вважав за необхідне вказати у своїй роботі про ці важливі факти, що сильно образило та обурило його колег, адже «віднайдення списків – титанічна праця», тому замовчування того, хто це зробив, на думку В. Любимова, недопустиме⁴⁴.

Не варто забувати і того факту, що в Ленінграді 1934 р. вийшло навчальне видання «Руської Правди» під редакцією Б. Грекова⁴⁵. На думку редактора, обумовила його вихід «відсутність на книжковому ринку старих видань «Руської Правди»»⁴⁶. Таким чином, дана публікація початково ставила перед собою виключно навчальні цілі. Це було пов'язано також і зі зміною політичного

курсу відносно викладання історії у школах та вищих навчальних закладах. 1934 р. видався особливим для розвитку історичної науки в СРСР. Ситуація змінилася після Постанови ЦК ВКП(б) «Про навчальні програми і режими в початковій і середній школі» від 26 серпня 1932 р. У ній наголошувалася про «недостатність історичного підходу до програм з суспільних предметів, що виражається в тому, що в них україн слабо подається уявлення про історичне минуле народів і країн, про розвиток людського суспільства і т. д. Істотним недоліком є і те, що не розроблені ще програми з історії». Як зазначав В. Любимов: «постанова про введення в курс середньої школи викладання історії і про те, щоб «значно підсилити елементи історизму» в програмах з суспільних дисциплін мають природно бути враховані і при майбутньому виробленні програм відповідних вузів, що у свою чергу пов'язане і з напрямом науково-дослідної роботи. Така вказівка зобов'язала зосередити увагу на вивченні в школі, а поряд з тим і в дослідницькій роботі, історичного процесу в цілому, не ігноруючи і давньоруського періоду історії»⁴⁷. Фактично початком нового етапу в розвитку історичної освіти стала постанова РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про викладання громадянської історії в школах СРСР» від 16 травня 1934 р. (за підписами Й. Сталіна й В. Молотова), історія як предмет педагогічного процесу була відновлена, реабілітована у своїх правах. У ній вже чітко говорилося про введення історії як предмету в шкільні програми, про необхідність створення підручників і відкриття історичних факультетів в Московському та Ленінградському державних університетах, де б готувалися висококваліфіковані викладацькі кадри. Названа Постанова відкрила шлях для нормалізації викладання цієї дисципліни в школах і вузах; вона дала безпосередній поштовх для відновлення й організації подальшої діяльності не лише історичних факультетів, а й класичних університетів у цілому⁴⁸. В підготовці навчальних програм і підручників для середньої та вищої школи брали участь і відомі академічні учені, тому цей факт послуговував великим поштовхом для дослідницької роботи.⁴⁹

На тлі такої політичної ситуації багато радянських учених повернулося до «забутих» раніше проектів (швидше – просто відкладеним, зважаючи на об'єктивні обставини). Саме тоді вчені офіційно повернулися до підготовки фундаментального видання «Руської Правди». Оскільки академічне видання на той час було ще лише на стадії опрацювання та підготовки. У навчальному виданні 1934 р. текст «Руської Правди» подано в трьох списках – Академічному, Карамзінському і Троїцькому. Перші два взяті з видання В. Владимирського-Буданова майже без змін, якщо не брати до уваги деяких розділових знаків⁵⁰. Дещо інша ситуація склалася з Троїцьким списком, який був підготовлений В. Любимовим спеціально для даного видання; також було складено покажчик, підготовлений Г. Кочиним⁵¹. Отож, видно, що члени Підкомісії не полишали своїх задумів та активно продовжували розпочату роботу. Зокрема можемо з впевненістю сказати, що роботу над вивченням Троїцького списку «Руської Правди» В. Любимов проводив ще з 1920-х рр.⁵²

Оцінюючи результати роботи Підкомісії, в першу чергу наголосимо, що незмінним фактом залишається є те, що її діяльність, хоча і така недовготривала, розставила основні акценти в питанні підготовки такого важливого давньоруського джерела як «Руська Правда» та стала основним поштовхом до консолідації та активізації роботи дослідників. На засіданнях було поставлено основні питання, що постали перед тогочасною історичною

наукою. Це, в першу чергу, стосувалося віднайдення та опрацювання текстів. Наступним постало питання класифікації списків та нового чіткого поділу на статті; також не менш важливого значення набула проблема напрацювання правил передачі тексту «Руської Правди» та ін. І, як показано вище, не дивлячись на всі негаразди, які спіткали Підкомісію, майже всі її члени продовжували свою роботу в галузі дослідження та опрацювання списків джерела. В межах вказаних основних питань кожен дослідник знайшов свою нішу та працював за власним баченням.

Отже, наприкінці 1920-х рр. в умовах становлення радянської історичної науки, зокрема – джерелознавства, була усвідомлена необхідність фундаментального наукового видання «Руської Правди». За роботу взялася АК АН СРСР, була проведена велика підготовча робота по здійсненню наміченого проекту. Проте, в той час в силу взаємопереплетення різних наукових, соціокультурних, а також політико-ідеологічних факторів спроба здійснити цей проект не увінчалася успіхом. Потреба активізувати дії стосовно видання «Руської Правди» виникла під час підготовки до святкування 200-річчя віднайдення «Руської Правди» в 1938 р.⁵³ В 1933 р. з ініціативи дирекції Інституту історії було знову розпочато роботу, до якої, в першу чергу, були залучені В. Любимов, І. Яковкін, М. Лавров, Г. Кочин, М. Тихомиров, запрошували і С. Юшкова⁵⁴, тобто всі ті, хто активно працювали в Підкомісії з підготовки до видання «Руської Правди». Попередньо пророблена робота послужила певним керівництвом усім співробітникам. Тут варто навести слова Б. Грекова, який наголосив, що академічне видання 1940 р. було задумане ще в 1928 р і саме задля втілення цієї ідеї в життя була створена спеціальна Підкомісія, роботу якої було перервано в 1929 р.⁵⁵ Відзначаючи її значення як науково-дослідного осередку, вчений вказував, що саме її діяльність поклала початок до здійснення одного з масштабніших археографічних та наукових видань радянського періоду.

¹ Валк С. О публикации материалов по феодально-крепостническому периоду истории СССР. // Историк-марксист. – 1937. – № 4. – С. 219.

² Див.: Кривошеев Ю. В., Дворниченко А. Ю. Изгнание науки: российская историография в 20-х – начале 30-х годов XX века // Отечественная история / РАН Институт российской истории. – М., 1994. – № 3. – С. 145; Постановление СНК Союза ССР и ЦК ВКП(б) «О преподавании истории гражданской истории в школах СССР» // Правда. – 1934. – 16 мая. – С. 1.

³ АРАН. – Ф. 1577. – Оп. 5. – Ед. хр. 58. Письма академика Грекова Б. Д. и профессора Юшкова С. В. в дирекцию Института об организации работы по исследованию и изданию «Русской Правды». 09. 08. 1936 – 10. 09. 1936. – Л. 5.

⁴ Валк С. О публикации материалов по феодально-крепостническому периоду истории СССР. // Историк-марксист. – 1937. – № 4. – С. 219.

⁵ Калачов Н. В. Предварительные юридические сведения для полного объяснения Русской Правды. Рассуждение, писанное для получения степенного магистра кандидатом прав Николаем Калачовым. – М.: Типография Августа Семена, 1846. – [2], VIII, 158, [5] с.; 3 л. табл.; 2-е изд. – СПб.: Типо-лит. А. Е. Ландау, 1880. – VIII, XIV, 266 с.; Текст Русской правды на основании четырех писков разных редакций / Изд. Н. Калачова. – М.: Типография Августа Семена, 1847. – 52, VI с; 3 л. илл.; СПб.: Типография Императорской Академии наук, 1881. VI, 51 с.; 3 л. илл.; СПб.: Типография Стасюлевича, 1889. VI, 51 с.; 3 л. илл.

⁶ АРАН. – Ф. 1577. – Оп. 5. – Ед. хр. 58. – Л. 1.

⁷ СПбФА РАН. – Ф. 133. – Оп. 1. – Д. 1467. Научно-организационные материалы. Стенограммы совещаний по изданию «Русской Правды». 1936–1937 гг. – Л. 16.

⁸ Зимин А. А. Правда Русская. – М.: Древлехранилище, 1999. – 390 с.

⁹ Валк С. Н. Избранные труды по историографии и источниковедению: Научное наследие / РАН, Отделение истории, АК и др. [Отв. ред. В. Н. Гинев]. – СПб.: Наука. С.-Петербург. отделение, 2000. – 664 с.

- ¹⁰ *Мрочек-Дроздовский П. Н.* Исследования о Русской Правде. Вып. I. Опыт исследования источников по вопросу о деньгах Русской Правды. – М.: Издательство Московского университета, 1881. – [4], XXII, 196 с.
- ¹¹ *Сергеевич В. И.* Русская Правда и ее списки // Журнал Министерства народного просвещения. – 1899. – № 1. – С. 1–41; *Его же.* Русская Правда в четырех редакциях по спискам Археографическому, Троицкому и князя Оболенского с дополнениями и вариантами из других списков. – СПб., 1904; 2-е изд. – СПб., 1911. – XXII+51 с.
- ¹² *Валк С.* О публикации материалов по феодально-крепостническому периоду истории СССР. // Историк-марксист. – 1937. – № 4. – С. 220.
- ¹³ СПбФА РАН. – Ф. 133. – Оп. 1-а. – Д. 33. Протоколы заседаний Постоянной историко-археографической Комиссии АН СССР. 14 января 1927 – 16 декабря 1929. – Л. 54.
- ¹⁴ См.: Из отчета Института истории за 1924–1925 академический год // Ученые записки Института истории. – Т. 3. – М., 1929. – С. 391; *Любимов В. П.* Об издании «Русской Правды» // Проблемы источниковедения. – М.-Л., 1936. – Сб. 2. – С. 303.
- ¹⁵ НИА СПбИИ РАН. – Ф. 297. Валк С. Н. – Оп. 1. – Д. 173. Письма С. Н. Валку. – Л. 11.
- ¹⁶ СПбФА РАН. – Ф. 133. – Оп. 1-а. – Д. 33. – Л. 54.
- ¹⁷ СПбФА РАН. – Ф. 133. – Оп. 1-а. – Д. 33. – Л. 58.
- ¹⁸ СПбФА РАН. – Ф. 133. – Оп. 1-а. – Д. 33. – Л. 58.
- ¹⁹ СПбФА РАН. – Ф. 133. – Оп. 1-а. – Д. 33. – Л. 64 об.
- ²⁰ СПбФА РАН. – Ф. 133. – Оп. 1-а. – Д. 33. – Л. 65.
- ²¹ СПбФА РАН. – Ф. 133. – Оп. 1-а. – Д. 33. – Л. 68.
- ²² СПбФА РАН. – Ф. 133. – Оп. 1-а. – Д. 33. – Л. 68.
- ²³ АРАН. – Ф. 636. – Оп. 3. – Ед. хр. 13. Протокол заседания Подкомиссии Археографической Комиссии АН СССР по подготовке здания Русской Правды. С приложением сопроводительного отношения. 1928 г. – Л. 2.
- ²⁴ АРАН. – Ф. 636. – Оп. 3. – Ед. хр. 13. – Л. 2.
- ²⁵ АРАН. – Ф. 636. – Оп. 3. – Ед. хр. 13. – Л. 2.
- ²⁶ АРАН. – Ф. 636. – Оп. 3. – Ед. хр. 13. – Л. 2 об.
- ²⁷ АРАН. – Ф. 636. – Оп. 3. – Ед. хр. 13. – Л. 2 об.
- ²⁸ Див.: Додаток А.
- ²⁹ СПбФА РАН. – Ф. 133. – Оп. 1-а. – Д. 33. – Л. 80.
- ³⁰ НИА СПбИИ РАН. – Ф. 297. – Оп. 1. – Д. 173. – Л. 10.
- ³¹ *Валк С. Н.* Избранные труды по историографии и источниковедению. – СПб., 2000. – С. 240.
- ³² НИА СПбИИ РАН. – Ф. 297. – Оп. 1. – Д. 173. – Л. 11.
- ³³ СПбФА РАН. – Ф. 133. – Оп. 1-а. – Д. 33. – Л. 86.
- ³⁴ СПбФА РАН. – Ф. 133. – Оп. 1-а. – Д. 33. – Л. 86.
- ³⁵ НИА СПбИИ РАН. – Ф. 297. – Оп. 1. – Д. 173. – Л. 12 об.
- ³⁶ АРАН. – Ф. 1577. – Оп. 5. – Ед. хр. 58. – Л. 22.
- ³⁷ СПбФА РАН. – Ф. 133. – Оп. 1-а. – Д. 33. – Л. 96.
- ³⁸ СПбФА РАН. – Ф. 133. – Оп. 1-а. – Д. 33. – Л. 99.
- ³⁹ НИА СПбИИ РАН. – Ф. 297. – Оп. 1. – Д. 173. – Л. 13.
- ⁴⁰ АРАН. – Ф. 1577. – Оп. 5. – Ед. хр. 58. – Л. 6; Див. також: Академическое дело, 1929–1931 гг. – СПб., 1993 – Вып. 1–2; *Брачев В. С.* “Дело” академика С. Ф. Платонова // Вопросы истории. – М., 1989. – № 5; Валк С. Н. Избранные труды по историографии и источниковедению. – СПб., 2000. – С. 240.
- ⁴¹ *Валк С. Н.* Избранные труды по историографии и источниковедению. – СПб., 2000. – С. 345.
- ⁴² *Карский Е. Ф.* Русская Правда по древнейшему списку: Введение, текст, снимки, объяснения, указатели авторов и словарного состава. – Л.: Изд. АН СССР, 1930. – 114 с.
- ⁴³ Руська Правда. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій: Склав та підготував до друку проф. С. Юшков. – К.: Видавництво Української Академії Наук, 1935. – 193 с.
- ⁴⁴ АРАН. – Ф. 1577. – Оп. 5. – Ед. хр. 58. – Л. 17.
- ⁴⁵ Русская Правда по спискам Академическому, Карамзинскому и Троицкому./ Под ред. Б. Д. Грекова. – М.-Л.: Соцэкгиз. – 1934. – 62+[2] с.
- ⁴⁶ Там же. – С. 3.
- ⁴⁷ ИР НБУВ. – Ф. X. – №. 10048–10052. Любимов Викторин Павлович. Докладная записка трем АН об издании Троицкого списка «Русской Правды». Оригинал. 10 ноября 1932 г. – Арк. 1.
- ⁴⁸ Див.: *Дубровский А. М.* Историк и власть: историческая наука в СССР и концепция истории феодальной России в контексте политики и идеологии (1930–1950-е гг.). – Брянск: Издательство Брянского государственного университета им. акад. И. Г. Петровского, 2005. – 800 с; *Удод О. А.*

Історія у дзеркалі аксіології: роль історичної науки та освіти у формуванні духовних цінностей українського народу в 1920–1930-х роках. – К.: Генеза, 2000. – 292 с.

⁴⁹ Кривошеев Ю. В., Дворниченко А. Ю. Изгнание науки: российская историография в 20-х – начале 30-х годов XX века // Отечественная история / РАН Институт российской истории. – М., 1994. – № 3. – С. 145; Дубровский А. М. Историк и власть: историческая наука в СССР и концепция истории феодальной России в контексте политики и идеологии (1930–1950-е гг.). – Брянск, 2005. – 800 с.; Гришаев О. В. Изменение в системе исторического образования в СССР в середине 20-х – второй половине 30-х годов XX века // Категориальный аппарат историчної науки. Харківський історіографічний збірник. – Х., 2000. – Вип. 4. – С. 82–90

⁵⁰ Русская Правда по спискам Академическому, Карамзинскому и Троицкому./ Под ред. Б. Д. Грекова. – М.-Л. – 1934. – С. 3.

⁵¹ Указатель // Русская Правда... / Под ред. Б. Д. Грекова. – М.-Л., 1934. – С. 49 – 63.

⁵² Любимов В. П. Палеографические наблюдения над Троицким списком Русской Правды. // Доклады Академии Наук СССР. – 1929. – № 6 (13). – С. 109 – 114.

⁵³ СПбФА РАН. – Ф. 133. – Оп. 1. – Д. 1492. Протоколы июньского совещания по «Русской Правде». 1.01.1937 г. – 31.12. 1937 г. – 138 л.

⁵⁴ АРАН. – Ф. 1577. – Оп. 5. – Ед. хр. 58. – Л. 6.

⁵⁵ Правда Русская / Под общей редакцией Б. Д. Грекова. – М.; Л.: Издательство АН СССР, 1940. – Т. I: Тексты. – С. 6.

ДОДАТОК А

ПРОТОКОЛ № 1.

(Копия)

заседания Подкомиссии по подготовке издания Русской Правды 28 сентября 1928 года.

Присутствовали: председатель Академик Е. Ф. Карский, члены – М. Д. Приселков, П. Г. Васенко, Б. Д. Греков.

Отсутствовали: Ак. М. М. Богословский, А. Е. Пресняков, И. И. Яковкин и В. Г. Гейман.

Слушали предложение Председателя о выработке плана предстоящих работ по изданию Русской Правды.

После обмена мнений по этому предмету постановили:

1. Для нового издания Правды использовать все известные в настоящее время списки ее текста.

2. Принять все меры к выявлению места нахождения этих списков, с каковой целью;

а) обследовать все описи рукописных материалов,

б) обследовать Ленинградские хранилища,

в) обратиться к члену Подкомиссии Ак. М. М. Богословскому с просьбой организовать в Москве работу по выявлению текстов Правды в Московских Библиотеках и архивах, куда обратиться с предварительной просьбой о содействии,

г) сделать поручение члену Комиссии А. М. Андрияшеву о выявлении текстов Правды в Киевских хранилищах,

д) иметь в виду возможность нахождения текстов Правды и в других местах СССР и за границей и сделать все возможное к выявлению этих текстов.

3. Приступить к составлению каталога текстов Русской Правды. Работу поручить Б. Д. Грекову.

4. Заняться обследованием тех сборников, где встречаются тексты Правды, и распределить эту работу между членами Подкомиссии согласно научной их специальности.

5. По определении основных текстов краткой и распространенной редакций Правды к печатному их тексту приложить фототипические их снимки.

6. В качестве рабочего приема при классификации текстов Правды пользоваться 4 фамилиями по Калачеву до того момента, когда появится возможность новой классификации.

В заключении Председатель рекомендовал несколько приемов собирания и фиксирования вариантов, сущность которых заключается в том, чтобы варианты не вносить в тетрадь с основным текстом до тех пор, пока будут собраны все варианты, и не будет установлено их соотношение друг к другу.

Председатель Академик (подк.) Е. Карский

Члены: (подк.) М. Приселков, П. Васенко, Б. Греков.

С подлинником верно: Научный Сотрудник Археографической Комиссии П. Акимов.

АРАН. – Ф. 636. – Оп. 3. – Ед. хр. 13. – Л. 2-2 об.